

PROTI PERESOM, POMOČENIM V ČRNILO DVOMA IN NEVERE. JERNEJ LEVIČNIK IN NJEGOVO LITERARNO OBZORJE

Tone Smolej

Filozofska fakulteta, Ljubljana
tone.smolej@guest.arnes.si

DOI:10.4312/Obdobja.36.171-178

V štiridesetih letih 19. stoletja je Jernej Levičnik ustvaril impozantno pesnitev *Katoliška cerkev* v skoraj deset tisočih verzih, ki je vse do danes ostala v rokopisu. France Koblar, ki jo je pred skoraj osmimi desetletji podrobno analiziral, je bodočim raziskovalcem prepustil nerazrešeno vprašanje o Levičnikovem doktorskem študiju v Gradcu. V uvodu bomo na podlagi doslej neznanih dokumentov iz Univerzitetnega arhiva v Gradcu predstavili pesnikov doktorski študij in razmišljali, v kolikšni meri je ta razširil njegovo obzorje, zanimali pa nas bodo tudi nekateri epi, ki so vplivali na *Katoliško cerkev*.

Jernej Levičnik, epska pesnitev, literarno obzorje

The 1840s saw the emergence of a striking 10,000 line poem by Jernej Levičnik, *The Roman Catholic Church* (Katoliška cerkev), which has remained in manuscript form. Almost eight decades ago it was analysed in detail by Slovene literary historian France Koblar, who, however, left the issue of Levičnik's doctoral studies in Graz unresolved. The paper begins by outlining the poet's doctoral studies in the light of recently discovered documents from the Graz University archives. Speculations on the extent to which his studies may have broadened his literary horizon are accompanied by the consideration of other epic poems which exerted an influence on *The Roman Catholic Church*.

Jernej Levičnik, epic, literary horizon

Jernej Levičnik¹ je prvi dve leti študiral bogoslovje v Ljubljani kot eksternist (Koblar 1941: 300), nato pa je odšel v Celovec, kjer je bil leta 1832 posvečen v duhovnika. Po šestih kaplanskih letih je postal vikar v Zgornji Pleši (Inner Teuchen) nad Osojskim jezerom. Leta, ki jih je preživel med večinoma nemško govorečimi protestanti, so njegovi biografi opisovali s posebnim sočutjem (Zdenčan 1899: 642; Koblar 1941: 226). A dejstvo je, da se je prav v tem času lahko poglobil v študij. Lotil se je filozofije in ni denimo nadaljeval študija na graški teologiji, kjer je tedaj predaval cerkveno zgodovino rojak Matija Robič, poznejši rektor, slovničar Anton Murko pa je bil v semenišču pristav (adjunkt).

¹ Prispevek je nastal na osnovi podatkov, pridobljenih v okviru raziskovalnega projekta Zgodovina doktorskih disertacij slovenskih kandidatov v Avstro-ogrski monarhiji (1872–1918) (J7-7276 Tone Smolej), ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Filozofski študij na Univerzi Karla in Franca v Gradcu je konec tridesetih let 19. stoletja trajal dve leti. Študenti so prvo leto poslušali obvezna predavanja iz religiologije, teoretične filozofije, elementarne matematike in latinske filologije, v drugem letu pa še iz moralne filozofije in fizike. Na voljo so bili tudi izbirni predmeti iz pedagogike, zgodovine, estetike in praktične geometrije. Filozofijo je predaval Lorenz Gabriel, bivši rektor Univerze v Innsbrucku, fiziko Julius Wilhelm Gintl, poznejši direktor avstrijskega telegrafa, matematiko pa Josef Knar, bivši in bodoči rektor graške univerze. Graška univerza je imela že tedaj tudi učitelja »vindiškega« jezika Kolomana Kvasa (Quasa).²

V Katalogu predmeta *Avstrijska zgodovina držav* za leto 1839 je mogoče najti Levičnika kot kandidata za filozofsko doktorsko čast, ob njegovem imenu pa je pripisana opomba, da se je na študij tega predmeta pripravil s samostojnim študijem (mit Privatfleiß), kar verjetno pomeni, da ni poslušal rednih predavanj.³ Pri drugih predmetih pa njegovega imena ni bilo zaznati.

Iz *Protokola rigorozov* je razvidno, da je Bartholomäus Levitschnigg opravil vse tri stroge izpite (rigoroze).⁴ 10. julija 1839 je opravil rigoroz iz teoretične in praktične filozofije, dvanajst dni pozneje pa še iz svetovne in avstrijske zgodovine držav. Obakrat je bil aprobiran per majora (z večino). 4. marca 1840 je opravljal še tretji izpit, in sicer iz matematike in fizike, tokrat pa je bil aprobiran per stricte majora (s tesno večino). Skladno s tedanjimi pravili je Levičnik opravljal rigoroz tudi iz naravoslovnih predmetov, ki so se tedaj poučevali na graški filozofski fakulteti. 8. marca 1840 je bil promoviran za doktorja filozofije. Ob tem velja poudariti, da na avstrijskih univerzah vse do leta 1872 za dosego doktorske časti ni bilo treba predložiti doktorske disertacije, kar pomeni, da je bil kandidat promoviran le na osnovi uspešno opravljenih rigorozov.

Pri podatkih o Levičnikovem študiju smo se nekoliko natančneje pomudili, saj nas bo v nadaljevanju zanimalo, kakšen vpliv bi lahko ta imel na njegovo *Katoliško cerkev*, pesnitev v 15 spevih s približno 9.800 verzi, ki je nastajala v drugi polovici štiridesetih let 19. stoletja. Prva različica je bila končana leta 1847, sedemnajst let pozneje pa jo je Levičnik prepisal v gajico.⁵

Natančno lahko rekonstruiramo Levičnikovo poznavanje zgodovine, saj so nam poznani učbeniki, ki so se uporabljali. Leopold Hassler, tedanji dekan graške filozofske fakultete, pri katerem je Levičnik opravljal rigoroz iz svetovne in avstrijske

² Personalstand der kaiserl. königl. Carl-Franzes-Universität zu Gratz. Graz: Andreas Leykam, 1839.

³ Katalog für den freyen Lehrgegenstand Österreichische Staatengeschichte. Phil 1836–1839. Archiv der Universität Graz (AUG).

⁴ Protocoll über die Ablegung der strengen Prüfungen zur Erlangung des philos. Doctorgrades. Angelegt im St. J. 1823–1866. UAG.

⁵ Rokopis *Katoliške cerkve* je imel nenavadno usodo. Pesnikov brat ga je okoli leta 1885 poslal na uredništvo *Slovenca*, v katerem naj bi izhajal v podlistku. V tiskarni pa so ga založili, zato je ob prelomu stoletja veljal za izgubljenega (Zdenčan 1899: 645). Med letoma 1908 in 1918 ga je neki črkostavec na Dunaju izročil odvetniku Stanku Lapajnetu, ki ga je nato prepustil Francetu Koblarju, da je lahko napisal omenjeno razpravo in prvič objavil več odlomkov. Rokopis je dostopen širši javnosti od leta 2004, ko so ga Koblarjevi dediči podarili NUK-u.

zgodovine držav, je objavil učbenik *Očrt obče zgodovine od najstarejših časov do naših dni* (Grundriß der allgemeinen Geschichte von den ältesten Zeiten bis auf unsere Tage), ki je razdeljen na štiri dele (pravek, stari vek, srednji vek, novi vek). Historiografi poudarjajo zanimiv opis Kristusa, ki da je s svojim učenjem utemeljil čaščenje Boga v duhu in resnici in nravstveni prepoved človeštva, s svojimi dejanji pa izpričal visoko poslanstvo (Höflehner 2015: 100). Sicer pa je bil Hassler v svojih opisih zelo zadržan, le stavek iz poglavja o verskih spremembah – namreč da rimo-katoliška vera, ki vzbuja strahospoštovanje, ne more biti v temeljih ogrožena, ne da bi bila od tega pretresena vsa Evropa – kaže na versko prepričanje avtorja (Höflehner 2015: 101). Pri pouku zgodovine je bil predpisan tudi učbenik *Obča svetovna zgodovina* (Allgemeine Weltgeschichte) Jakoba Branda, pedagoga in prvega katoliškega škofa Limburga, ki je pripadal razsvetlenskemu krilu cerkve in ustanavljal številne poklicne šole (Höflehner 2015: 64). Zanima nas, kako je Brand opisal protestante. Opis Luthra, ki sta mu posvečeni slabi dve strani, je dokaj objektivni, kardinal Cajetan, ki bi moral v Nemčiji pogasiti ogenj, ga je še bolj zanetil, omenja pa se tudi Luthrova poroka s Katharino von Bora. Na kratko sta predstavljena še Zwingli in Calvin (Brand 1825: 370–374). Posebna vrednost Brandovega učbenika je upoštevanje kulturne zgodovine in zgodovine izumov (Höflehner 2015: 64). Pri opisovanju novejših zgodovine Brand našteje slavne filozofe Diderota, D'Alemberta, Helvétiusa, Voltaira in Rousseauja. Voltaire in Beaumarchais sta omenjena tudi med odličnimi predstavniki evropskega Parnasa (Brand 1825: 506, 508). Levičnik protestantom in razsvetlenskim filozofom ni bil naklonjen, zlasti ne Diderotu, čigar domnevno izjavo (Čreva zadnjega duhovnika bodo zadavila vrat zadnjega kralja.) je povzel v *Katoliški cerkvi*:

Pol-modrijani, alkimisti, vrachi,
 Duhovi močni, razsvetljenci, prostí
 Zidarji, oglarji, naturalisti
 [...] Iz med vseh moli Volter
 Francoz, Helvec ga gladi, Mirabo
 In Kondorcet in Lametri kadijo
 Lukreca nov'ga. Diderot prestrašén,
 Njih svat vmes grede, terjajoč, de slednjí
 Na slednjiga orodje se obesi
 Duhovna kralj [...] (8. pesem, verzi 463–476)⁶

Dokaj objektivni in celo razsvetlencem naklonjeni učbeniki očitno niso igrali pomembne vloge pri Levičnikovem obzorju, je pa z njimi pridobil obsežno zgodovinsko znanje. Levičnikov osnovni zgled je bila *Božanska komedija* (Divina commedia) Danteja Alighierija. Že Koblar (1941: 297) je v pesniku prepoznal dobrega poznavalca Danteja in njegovega učenca. Po Danteju, ki ga v 11. spevu tudi omenja, je prevzel popotovanje skozi vice, pekel in nebesa, stalnega pesnikovega spremljevalca in razlagalca ter razdelitev pekla v kroge in nebes v sfere. Prav pri opisih pekla se bomo nekoliko podrobneje pomudili. Levičnik si je zamislil pekel, sestavljen iz

⁶ Pri verzih upoštevamo Koblarjevo štetje v rokopisu.

sedmih ovinkov, ki so povezani s sedmimi naglavnimi grehi. Prvi ovinek je posvečen napuhu oz. vsem prevzetnim ali ošabnim. Poleg Špancev in Madžarov najdemo tu, najbrž zaradi osebnih zamer, še Boroveljčane in Šiškarje, egipčanskega faraona ter rimske cesarje, preganjalce cerkve, hkrati pa se pojavijo tudi »krivoverci«, poleg Lukrecija ter Voltaira še Simon Magus in Martin Luther s soprogo:

Tu žanjejo plačilo patrijarhi
 Nevere ino krivoverstva v' se
 Zaljubljenim glavam: Lukrec, Volter,
 Z' Heleno svojo Šimon čarovnik,
 In tega vnuk Martin z' Katinko nuno. (3. pesem, verzi 311–315)

Medtem ko je drugi ovinek namenjen lakomnim, je tretji »galerija nečistih serc« (pohota). Med znamenitimi vladarji se tukaj omenjata Paris in Henrik VIII., med vladaricami pa Kleopatra. Zanimivo, da tudi Dante med nečistniki omenja Parisa in hotnico Kleopatro. Pri Levičniku je najti še mnogo tistih, ki so vero »saksonsko zavolj bab objeli«, se pravi, da so sprejeli luteranstvo in se poročili. V četrtem ovinku so nevoščljivci, v petem požrešni, šesti je ječa jeznih in srditih, sedmi pa je odmerjen lenobi.

Poleg Danteja je bil za slovenskega pesnika zelo pomemben tudi vpliv pesnitve *Izgubljeni raj* (Paradise Lost) Johna Milтона, ki ga prav tako omenja v 11. spevu. Že Koblar (1941: 297) je menil, da se je Levičnik, ki se je angleščine učil pri Čopu, zgledoval zlasti pri opisih Satanovega ekstatičnega dvora in njegovih svetovalcev. Milton v prvi knjigi zelo podrobno opiše prihod Moloha in Beliala na posvet, omenjata se tudi Belcebub in Mamon. Vse te in še druge pozna tudi Levičnik:

Na nižjih stolah v' polkrogu vidmo
 Svetvavce perve čakati na kralja,
 So Antikrist in Behemot in Moloh
 Ter Belcebub in Mamon čudne glave. (4. pesem, verzi 17–20)

Poglejmo, kaj počne Satanova legija pri slovenskem pesniku:

[...] Kaj tu vidim? Eden piše
 Prostosti natiskvanja hvalo, drugi
 Življenje Jezusa Štrausa bere,
 Železne ceste risa tretji; v hlačah
 Roke, glavo na persih spi četerti. (4. pesem, verzi, verzi 28–32)

Belcebub, gospodar muh, je pri Levičniku nasprotnik cenzure, Antikrist pa bralec uspešnice *Jezusovo življenje* (Das Leben Jesu), v kateri je protestantski teolog David Strauss opisal Kristusa kot zgodovinsko osebnost, a zanikal njegovo božansko naravo. Knjigo je bral tudi Prešeren (Žigon 1904: 7). Gradnja železnic je prav tako povezana s prebivalci pekla.

Pri Miltonu se Moloh, bog Amoncev, ki so mu žrtvovali žive otroke, v prepričanju, da je Najvišjemu enak, zavzema za odkrito vojno z Bogom, zato predlaga, da si oboroženi s peklenskim ognjem utrejo pot čez rajske stolpe. Mamon svetuje mir, Belcebub pa, naj uprejo vse misli v srečni dom človeka, ki ga je treba pridobiti, da bo v Bogu uzrl sovražnika. Tudi pri Levičniku Moloh, ki so mu izraelski kralji »kri

človeško darovali«, poziva na nasilen boj, saj je treba pobiti vse Kristusove učence in učence učencev, da bi uničili njegov nauk. Mamon vidi rešitev v denarju, ki bo vse oslepil, ene bo oberačil, druge obogatil. Lenobni Behemot pa meni, da je treba vse pustiti vnemar, pa bo gorečnost sama ugasnila. Belcebub pri Levičniku predlaga posebej specialno vojno:

Orožje tud duhovno biti more.
Več bomo sturli z duhom, kaker z jeklam.
Obudil, vojvod, bom z močjo, ki mi
Od lepših dni ostala, modrih mož,
Ko muh ima kobila v Egiptških stiskah,
Jim v' roke dal peres pomočenih
V' črnilo dvoma in nevere; bukev
Natisnil sladkih in perljudnih, jim
Jezike bom nabrusil kaker britve,
In med narode jih raskropil. [...] (4. pesem, 271–280)

V nasprotju z Miltonovo pesnitvijo, kjer prevlada Belcebubov predlog, se Levičnikov Satan odloči za vse predloge. Če je pri angleškem pesniku legija usmerjena zlasti v Boga, je pri Levičniku v Katoliško cerkev. V nadaljevanju sledijo obsežni spevi, posvečeni apostolom in mučencem, ki jih preganja Molohova vojska. Poleg mučencev iz antike pesnik omenja še žrtve Henrika VIII. ter francoske revolucije:

Kaj divjih ajdov vredne prekucijo
Francosko pervo, ki – o jokaj Muza! –
Ki ljudi tol'kanj omikan preminila
V' razbojnike in zoper same sebe
Orožje v' roke dala! [...] (7. pesem, 668–672)

Osmi spev se sklicuje na Belcebubovo obljubo o modrih možeh s peresi, pomočnimi v črnilo dvoma. Kar trije nadaljnji spevi, posvečeni krivovercem in razkolnikom, so prava enciklopedija, saj Levičnik popisuje celotno zgodovino razkolništva od arijanizma, manihejstva, husitstva do luteranstva, kalvinizma in puritanstva. Odlično pozna tudi janzenizem in molinizem, presenetljivo veliko sočutja in pozornosti pa nameni nadškofu Fénelonu, ki se je slednjič pokoril papežu:

Doseže clo te pravda, šum, ki mora
Obsodit bukve. To ponižanje
Pobožni ljubi mož terpiš z' močjo
Visocga zatajanja. Med solzam
Na kancel stopiš svoje cerkve in
Ovčice zbrane tak ogovoriš:
»Poslednič svitli Oča mojo knigo
So obsodili. Ti obsodbi se
Očitno prostoserčno, brez pridržka
Podveržem. Opominjam vas iz celga
K' pokoršni ravni serca do očeta
Vsih vernih, česar z gnado božjo vam
Do slednje sapice dajati hočem
Izgled.« (11. pesem, 349–361)

Kot je znano, je Fénelon kot član komisije preučeval delo Mme Guyon, ki je bila blizu kvietizmu. Komisija je obsodila več njenih kvietističnih predlogov, a se Fénelon ni strinjal z osebnimi napadi na Guyonovo in je kot odgovor napisal *Razlago maksim svetnikov* (Explications des Maximes des Saints). Ko je papež obsodil *Maksime*, se je Fénelon podvrigel njegovi avtoriteti in s tem vzbudil Levičnikove simpatije.

Levičnik ni posegel le po likih iz daljne zgodovine, v dvanajstem spevu omenja tudi sodobnika Daniela O'Connella (1775–1847), irskega borca za človekove pravice in katoliško emancipacijo, ki tako nagovarja Londončane:

[...] Očitajo nam čistoverci,
De molmo Papeža. Jih prosim, naj
Si brun potegnejo pred iz očesa,
Ko nam pezder iztegjejo. Če mi
Kušujemo nogo očetu, mojstru,
Jo ljubijoča in ponižna žena
Kušuje, in če Kneza cerkve nosmo
Na ramah, priliki viteze nosili
Na ščitu. Kar pomerla časov vera
Je zginil ž njo razum vesolnih šeg.
Se z lučjo bahate in ste zgubili
Narodov daleč segajoče vade.
De Papeža kraljeva čast obdaja,
Ni sam si tega veličastva vzel,
To verni smo iz njega storli [...] (12. pesem, verzi 799–813)

Na začetku 18. stoletja katoliki niso smeli postati člani angleškega parlamenta, saj niso mogli zapriseči. O'Connellova prizadevanja so bila uspešna, ker se je vlada ustrašila morebitnih novih irskih uporov. Leta 1829 je postal član parlamenta, pozneje pa – kot prvi katolik po mnogih letih – dublinski župan. Med O'Connellovimi govori, ki jih je več desetletij po smrti objavil njegov sin, besedila, ki bi ustrezal Levičnikovemu zapisu, ni najti. Še več, papež se zelo redko omenja, O'Connell pa ohranja do njega precejšnjo distanco, leta 1815 celo izreče znameniti stavek: »Sem iskreno katolik, a nisem papist. Zanikam doktrino, da ima papež kakršnokoli časno avtoriteto, posredno ali neposredno, na Irskem.« (O'Connell 1871: 447) Irski borec za katoliško emancipacijo je zavračal papeževo politično vlogo v zapletenih irskih razmerah. O'Connell, ki se je šolal v Franciji po francoski revoluciji, se je v svojih pravno argumentiranih govorih skliceval na človekove pravice, ki so kratene katolikom, ni pa posegal v verska vprašanja. Čeprav ne moremo povsem izključiti dejstva, da bi O'Connell proti koncu življenja – Levičnik navaja v opombi pod črto točen datum in kraj smrti (O'Koneil + v Genovi 15. maja 1847) –, ko je tudi romal v Rim, izrekel podobne misli, se vendarle zdi, da so mu besede pripisane.

Preden se pesnik *Katoliške cerkve* poda z orlom in sv. Janezom v nebesa, si ogleda še Evropo in nad Avstrijo razlije svoje monarhistično domoljubje, saj je njegova domovina zlati ščit vere. Znameniti monogram A.E.I.O.U (Austriae Est Imperare Orbi Universo) pri Levičniku pomeni Avstrija Evropo Istino Objeti Učiš (14. pesem, verz 109–110). Dantejevih deset nebes v *Paradis*u ne sovpa z Levičnikovo bolj

preprosto koncepcijo raja. Pri slovenskem pesniku so v prvem krogu ubogi, tu je najti zlasti svetnike sv. Dominika, sv. Frančiška Asiškega in sv. Bonaventuro, ki jih Dante opisuje v četrtem nebu. Če je drugi krog namenjen krotkim, je tretji pri Levičniku žalostnim. Za nas je najbolj zanimiv četrti krog zveličanih, kjer se pojavljajo papeži in kralji. Dante v *Raju* omenja v bolečinah prelito kri Kaliksta, Siksta, Pija in Urbana. Tudi Levičnik omenja vse te mučeniške papeže, a jim dodaja tudi Bonifacija VIII., ki mu je Dante še za njegovega življenja določil mesto v *Infernu*, kjer je najti tudi njegovega predhodnika Nikolaja III., ki je umrl že leta 1280. Levičnik v raj postavlja vse papeže Miklavže, torej tudi Dantejevega simonističnega prebivalca osmega kroga. Povedne so tudi primerjave Dantejevih in Levičnikovih vladarjev v *Raju*. Slovenski pesnik med zveličanimi kronanimi glavami omenja »pemskega« Vencla, angleškega Edvarda, med branitelji vzhodne meje pa Henrika II. Vse te, tedaj še živeče sodobnike, je imel Dante za slabe vladarje, Vaclava II. je kritiziral zaradi pohotnosti, Edvarda I. zaradi ošabnosti in Henrika II., kralja Cipra, zaradi nasilnosti. Morda je bil Levičnik premalo pozoren na opombe k Dantejevi pesnitvi. Kakorkoli že, po ogledu še štirih krogov raja se pesnik – v nasprotju z Dantejem – vrne na zemljo in s tem se *Katoliška cerkev* zaključuje.

Sklep

Rokopis *Katoliške cerkve*, ki ga je slovenska literarna zgodovina – z izjemo Koblarja – večinoma spregledovala, vzbuja občudovanje in začudenje. Obsežno znanje, ki ga je v Gradcu pridobil s študijem filozofije in zgodovine, je Levičnik prelinjal v 15 spevov z 9.800 verzi. Tudi primerjava z Dantejem in Miltonom omogoča zanimive izsledke. A ker je pesnitev nastajala v vihnem predmarčnem obdobju, je monarhiji naklonjeni Levičnik zagovarjal cenzuro in zavračal razsvetljenske filozofe, s čimer se je odmaknil od svojih sodobnikov. Voltaira je denimo postavil v pekel in uvrstil med glavne modre može s peresom, pomočenim v črnilo dvoma in nevere, s katerimi naj bi Belcebub uničeval Katoliško cerkev.

Viri

- ALIGHIERI, Dante, 1972: *Božanska komedija. Pekel*. Prevedel in opombe napisal Andrej Capuder. Maribor: Obzorja.
- ALIGHIERI, Dante, 2005: *Božanska komedija. Raj*. Prevedel in opombe napisal Andrej Capuder. Celje: Mohorjeva.
- LEVIČNIK, Jernej: *Katoliška cerkev*. Rz NUK Ms 1826.
- MILTON, John, 2011: *Izgubljeni raj*. Prevedel Marijan Strojjan. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Literatura

- BRAND, Jakob, 1825: *Allgemeine Weltgeschichte*. Wien: Geistinger.
- HÖFLECHNER, Walter, 2015: *Das Fach Geschichte an der Philosophischen Fakultät der Universität Graz*. Graz: ADEVA.
- KOBLAR, France, 1941: Jernej Levičnik in njegova pesnitev *Katoliška cerkev*. Slovstveno-zgodovinski prispevek. *Čas* 35. 225–242, 297–342.
- LEVEC, Fran, 1883: Dr. Jernej Levičnik. *Ljubljanski zvon* 3. 401–402.

O'CONNELL, Daniel, 1871: *The select speeches*. Dublin: James Duffy.

ZDENČAN, Angelar [= Fr. Kralj], 1899: Dr. Jernej Levičnik. *Dom in svet* 12. 642–645.

ŽIGON, Avgust, 1904: *Zapuščinski akt Prešernov*. Ljubljana: Kleinmayr in Bamberg.